

*Good Practices in Education
Добри практики в образованието*

ПРОФЕСОР ДИМИТЪР МИШАЙКОВ – КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНИ ВЪЗГЛЕДИ И ОБРАЗОВАТЕЛНА ПОЛИТИКА

Емил Спасов

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ – Филиал Враца

Резюме. В статията са анализирани културно-просветните възгледи на проф. Димитър Мишайков и основните прояви на образователната му политика. Професор Димитър Мишайков е една от видните личности в новата българска история. Получил солидно за времето си образование в страната и чужбина, той се утвърждава като един от водещите университетски преподаватели и специалисти в областта на политикономията и статистиката. През 20-те години на XX век взема участие в управлението на страната като депутат от парламентарната група на Демократическия сговор и е министър на търговията, промишлеността и труда в третия кабинет на Андрей Ляпчев. В политическата си дейност се откроява като специалист със собствена и отлично аргументирана позиция. Повторното му участие в управлението на държавата е като министър на народното просвещение във втория кабинет на Георги Кьо̀сеиванов. За краткото време, в което ръководи образователното министерство, той успява да осъществи приемственост в политиката на този ведомствен ресор, да отмени и коригира някои решения на предшестващите правителства, чрез което внася спокойствие в обществения и културно-просветния живот на страната. Проф. Мишайков реализира важни реформи в образованието, които съдействат за неговото развитие. Някои от културно-просветните му възгледи, свързани с патриотичното и гражданското възпитание на младежта, имат актуална значимост.

Ключови думи: културни и образователни възгледи; образователна политика; Министерство на образованието; държавно-гражданско образование; патриотично възпитание; реформи в образованието

Професор Димитър Иванов Мишайков е една от видните личности в новата българска история. Неговият живот и политическа дейност привличат вниманието на автори като Р. Първанова, а отделни прояви на образователната му политика са разгледани в по-обширни трудове от В. Колев, Ж. Карапенчев, Й. Шопов.

Настоящото изследване си поставя за цел да проучи, анализира и оцени културно-просветните възгледи и основните прояви на образователната политика на проф. Д. Мишайков.

Димитър Мишайков е роден на 27 януари 1883 г. в Пазарджик. Сведенията за родовите му корени показват, че той има стимулиращи предпоставки за образование и развитие в науката и политиката. Двамата прадядовци на Димитър по майчина линия са бележити възрожденски дейци, взели активно участие в общественния живот на родния си град. Негови роднини са също професорът по зоология в Софийския университет и бъдещ председател на Просветния съюз Стефан Консулов и Елисавета Консулова – художничка, омъжена за Борис Вазов, брат на поета Иван Вазов. Майка му Евгения Велчева е медицински служител в двора на цар Фердинанд, а бащата Иван Мишайков е висш чиновник в образователното ведомство на Източна Румелия, а след Освобождението е назначен за кореспондент на БНБ в Пазарджик (Purvanova, 2010).

Димитър Мишайков започва средното си образование в родния си град и го завършва в класическия отдел на софийската Първа мъжка гимназия. В периода 1900 – 1904 г. следва право в Софийския университет, където проявява научните си интереси в областта на икономиката. В края на следването си той участва в семинара по политическа икономия на проф. Г. Т. Данаилов, по време на който разработва и публикува първите си студии, посветени на вълненотекстилната индустрия. Прави впечатление, че младият автор се насочва към научна проблематика, свързана с просперитетата на българската икономика и социална политика – принцип, който ще спазва през целия си живот. Годишите от 1904 до 1907 са посветени на специализация по статистика в Мюнхенския университет, където Мишайков посещава лекциите на водещи немски учени. Тук той съсредоточава усилията си към проучване на немската индустрия и занаяти, а резултатите от изследванията си използва за прогнозиране на развитието на занаятите в България. Изводите му, че редица занаяти могат да функционират редом с индустрията, допринасят за разработване на Закона за насърчение на местната индустрия от 1928 г.

Годишите, прекарани в Германия, са от важно значение и за бъдещата политическа дейност на Димитър Мишайков, защото тук укрепват приятелските му отношения с Александър Цанков.

След завръщането си в България той работи като началник на секция в Главната дирекция по статистика, продължават научните и публицистичните му изяви. На 1. 09. 1912 г. е избран за редовен доцент по статистика в Юридическия факултет на Софийския университет. По време на войните Мишайков е натоварен с отговорната задача по проучване на географските, стопанските и демографските характеристики на новоприсъединените

земи, както и на възможностите за развитие на инфраструктурата им. Резултатите от тях потвърждават доминиращото присъствие на българския етнос в тези области и необходимостта от тяхното присъединяване за стопанското развитие на страната. Безрезервният патриотизъм на Мишайков се проявява и през 1917 г., когато той е сред учредителите на Съюза на българските учени, писатели и художници, поставил си за цел защитата на българската национална кауза, и най-вече през 1919 г. при подписването на мирния договор след Първата световна война в Париж, като експерт към българската делегация.

Следвоенният период се характеризира с прогрес в академичната кариера на Д. Мишайков и все по-активно участие в политическия и обществен живот на България. През 1919 г. той е избран за извънреден професор в Катедрата по статистика в Юридическия факултет на Софийския университет, а от следващата година чете лекции по статистика и в Свободния университет. Специалистите оценяват положително публикациите му в областта на статистиката и политикономията, а в спомените на студентите си остава като строг и взискателен, ала обичан преподавател. Научните изяви на професора скоро намират още по-високо признание – през 1922 г. по предложение на проф. Ст. С. Бобчев той е приет за дописен член на БАН.

През 1921 г. проф. Мишайков участва в учредяването на Народния сговор, който си поставя за цел обединението на политическите сили в страната около определени идеи. Той взема активно участие в списването на печатния орган вестник „Слово“. В периода 1923 – 1931 г. Димитър Мишайков взема участие в управлението на страната като депутат от парламентарната група на Демократическия сговор и министър на търговията, промишлеността и труда в третия кабинет на А. Ляпчев. Приносите му се свързват предимно с икономическото развитие на страната. В изказванията си в Народното събрание и в дейността си като министър той се откроява като политик и специалист със собствена и отлично аргументирана позиция. За нас представляват интерес някои негови разсъждения, свързани с културно-просветното развитие на България. Те се характеризират с критика на следосвобожденските партии, които според професора не са изпълнили най-важната си задача по култивиране на държавно-гражданското възпитание на народа. В неговите представи държавно-гражданският мироглед съдържа в себе си като елементи йерархията (дисциплината), правата и задълженията. Вижданията му по този въпрос са изцяло в унисон с доминиращите през този период в България идеи за социално и гражданско възпитание. В социално-политически план те са част от стремежите на управляващите за консолидиране на следвоенното гражданско общество и издигане на държавния авторитет, а педагогическата им проек-

ция се свързва с формирането на граждански добродетели у подрастващите като залог за бъдещо културно развитие на общество, нация и държава (Purvanova, 2010).

Периодът 1931 – 1935 г. не е особено активен за него в политическо отношение. Проф. Мишайков поддържа връзките си със своя приятел проф. Ал. Цанков и симпатизира на ръководените от него политически формации Демократически сговор (Ал. Цанков) и Народно социално движение. Успоредно с това продължава преподавателската си и научна дейност в Софийския и Свободния университет. През лятото на 1936 г. пред него се отваря възможност за ново участие в управлението на страната. Активизирането на политическата опозиция, изразяващо се в настойчиви искания за възстановяване на гражданските свободи, принуждава цар Борис и министър-председателя Георги Кьо̀сеиванов да предприемат стъпки за либерализация на режима. Техен израз е реконструирането на кабинета чрез включване на двамата съмишленици на проф. Ал. Цанков – проф. Д. Мишайков и Т. Кожухаров, и последвалото възстановяване на конституционните свободи относно словото, печата и събранията.

Като просветен министър, проф. Мишайков има свои виждания за реформи в образованието.

1. Временно възстановяване на закритите гимназии, докато някои от тях бъдат преобразувани в друг тип училища, отговарящи на стопанските нужди на страната.

2. Приравняване на четвъртите и петите класове на реалните училища със същите класове на реалните гимназии, за да могат учениците да продължат образованието си и да не се разделят със семействата си в тази още ранна за тях възраст.

3. Запазване на системата на умерено строг подбор на кандидатите за постъпване в гимназиите.

4. Въвеждане на групово-предметна оценка на способностите и постиженията на учениците, която да съдейства за по-правилното им професионално ориентиране.

5. Повишаване на образователния ценз за заемане на държавни и обществени служби, което да подпомогне реализацията на кандидатите, завършили средни и висши училища.

6. Усъвършенстване на обучението в земеделските училища, което да способства за развитието на селското стопанство.

7. Стабилизиране на социалния статус на учителите след някои непопулярни мерки, предприети от правителствата в периода 1934 – 1935 г.

8. Гражданско и патриотично възпитание на подрастващите^{1,2,3)}.

Внимателният прочит на тези становища показва сходство на някои от тях с идеите на Демократическия сговор в сферата на образованието, и

по-конкретно с редица инициативи на проф. Ал. Цанков, осъществени в качеството му на просветен министър.

За краткото време начело на Просветното ведомство проф. Мишайков успява да реализира важни образователни реформи. С Наредбата-закон за реалното училище средното реално училище се преименува на реално училище, като долен курс на гимназията. Въвежда се единен учебен план за IV и V клас на реалното училище и реалния отдел на гимназията и се дава право на завършилите VI клас на бившето средно училище да се явят на приравнителен изпит за постъпване в VII гимназиален клас⁴⁾. Това нововъведение реализира по своеобразен начин заложената реформа в средното образование в законопроекта на министър Ат. Бояджиев от 1933 г. Тези мерки водят до плавно разширяване на системата на средното образование, което отговаря най-добре на държавните и обществените нужди. Това се вижда от статистическите данни за състоянието на учебното дело в народните средни училища: ако през 1935 – 1936 г. общият брой на средните училища е 81, то през следващата 1936 – 1937 г. той е 99, за 1937 – 1938 г. – 113, съответно за 1938 – 1939 – 111, и за 1939 – 1940 г. отново 113⁵⁾.

Проф. Мишайков съдейства и за стабилизиране на социалния статус на учителите. Той отменя Наредбата-закон за заемане на служба от членове на едно семейство в държавните, общинските и автономните учреждения, чието приложение се отразява негативно върху техните семейства и качеството на образованието⁶⁾.

От важно значение за образованието е и приложението на Наредбата-закон за изменение на Наредбата-закон за назначаване и преместване на учителите, която гарантира постоянни места на назначените учители и установява строги правила за тяхното преместване⁷⁾. Същевременно с това се увеличават изискванията към образователния ценз и професионалното развитие на учителите. Със заповед на просветния министър от началото на учебната 1936/1937 г. атестираните със слаба оценка учители се уволняват, а с промените в Закона за държавните служители се въвеждат правила за пенсиониране, които стимулират професионалното развитие на работещите в сферата на образованието. Проф. Мишайков спомага за назначаването на 100 редовни учители в прогимназиите. Това става възможно благодарение на премахването на лекторските часове и издействания от него кредит в размер на 800 000 лв. за осигуряване на заплатите им⁸⁾. С друга инициатива на просветния министър се избягва съкращаването на 120 учители по телесно възпитание и се назначават 40 такива в средните училища.

Посочените мерки се отразяват положително върху повишаването на качеството на образованието в българските училища.

С цел разширяване на просветата на населението и учениците в пограничните райони и укрепване на националното им самосъзнание

МНП въвежда атестация за желаещите учители и увеличава техните заплати с 8% в сравнение със заплатите на останалите учители.

През лятото на 1936 г. образователното министерство организира поредния курс за учителски съветнички, които да работят за издигане на здравната просвета и културното ниво на селското население.

Активизира се и сътрудничеството между Просветното ведомство и Министерството на земеделието. В резултат на това земеделският министър Ради Василев одобрява и въвежда Програма за обзавеждане на земеделските и птицевъдните стопанства към новооткритите земеделски училища в Садово, Образцов чифлик, Средното лозарско и винарско училище в Плевен, Средното домакинско девическо училище в Айтос, опитните станции в Плевен, Образцов чифлик, Садово и Дряново. В документа се предвижда наред с общата теоретична подготовка увеличаване на часовете за практическото обучение. Изготвя се и Наредба за оземляване на желаещите учители, според която срещу отпусната земя учителите се задължават да създадат образцови стопанства, да работят за просветата на населението и да съдействат за развитието на селското стопанство и кооперативното дело⁹⁾.

В отношенията си с работещите в сферата на образованието проф. Мишайков не залага на командно-бюрократичния стил на общуване. Наред с окръжните и заповедите, касаещи важни проблеми на образованието, той изпраща поздравителни адреси към участниците в редовните педагогически конференции, с които поощрява тяхното професионално развитие.

Активизират се и социалната и здравната политика на Просветното ведомство. Чрез изготвянето на Правилника за приложение на закона за подпомагане на даровитите деца и младежи се ускорява приложението на закона. В чест на празника на слепите хора в България, който се отбелязва по традиция на Димитровден, Просветното ведомство организира литературно-музикални утра и сказки за положението им и тяхното дело. Назначена е и специална комисия, която да проучи и избере място за строителство на домове училища за слепи и глухонemi младежи. В началото на учебната 1936/1937 г. МНП открива във Варна специален пансион – средно училище в почивната станция на софийското училищно настоятелство. В него се приемат ученици от цялата страна, които се нуждаят от специален климатичен режим. В новооткритото училище се въвежда разширено изучаване на чужди езици, чрез което се цели ограничаване на наплива на българските ученици към чуждите училища в страната¹⁰⁾.

Проф. Мишайков успява да издейства кредит в размер на 45 000 лв. за организиране на ученически трапезарии в някои столични училища и бедни погранични общини. По негова инициатива е изработена и на-

редба, според която се опрощава втората половина от учебната такса за ученици в средните училища, напуснали учебното заведение до началото на втория срок.

Специално внимание заслужават усилията на Министерството за прилагане на Закона за предучилищно образование. Просветното ведомство изготвя план за поетапно откриване от новата 1936/1937 г. на детски огнища и градини¹¹⁾.

С друга реформа някои смесени гимназии в страната се разделят на мъжки и девически.

Постигнати са добри резултати и в сферата на полувисшето и висшето образование. На 18. 10. 1936 г. се провежда тържествено освещаване на сградата на Учителския институт в Дупница. МНП назначава за негов директор бившия директор на Хасковската гимназия Александър Иванов. Изборът е мотивиран с качествата му на отличен възпитател и администратор. В Учителския институт преподават 18 редовни учители, като в първи курс следват 127, а във втори – 116 студенти¹²⁾.

С Наредбата-закон от 5. 09. 1936 г. се учредява Висшето търговско училище „Д. А. Ценов“. То има за цел да дава теоретически и приложни знания по отделните клонове на стопанските науки.

Като изтъкнат меломан, проф. Мишайков спомага за осъществяването на някои промени в устройството и дейността на Музикалната академия. Съгласно разпоредбите на Наредбата-закон за изменение на Закона за народното просвещение се разширява нейният висш отдел, който става 4-годишен. С това се усъвършенства теоретичната и практическата подготовка на учителите по музика и пеене за основните и средните училища.

Осъществен е и напредък в строителната политика на Образователното ведомство. Съобразно приходите от фондовете за кооперативен строеж на основни и средни училища МНП разпределя за идната учебна 1936/1937 г. сумата от 40 592 733 лв. Отпуска се и еднократен кредит в размер на 500 000 лв. за строеж на училищни сгради в пограничните околии на Пловдивска учебна област¹³⁾.

Внимание заслужава и издателската дейност на Образователното министерство. По случай 35-годишнината на списание „Училищен преглед“ се взема решение за откриване на нов културно-информационен отдел, в който се предвижда включване на по-интересни материали.

След окончателното ориентиране на правителството към безпартийно управление кабинетът е реконструиран, като мястото на проф. Мишайков е наследено от д-р Николай Николаев.

В архива на проф. Д. Мишайков е съхранено негово изказване от 1938 г. под наименованието „За мястото и ролята на младежта в България“. В него е направен анализ на обществените условия, изведени са основ-

ните задачи на политическото управление и на образованието, поради което то представлява интерес за историята на българското образование. Българският учен е на мнение, че подрастващата младеж живее при твърде неблагоприятни условия, които въздействат силно върху формирането на нейния характер и воля. Преди всичко според него неблагоприятна е общата културна обстановка, характеризираща се с преходност между два типа култури – старата българска патриархална култура, основа на която е семейството, и съвременната европейска култура, която почива върху свободно развиващата се човешка личност. При това състояние се размиват критериите за общи ценности, което затруднява формирането на светогледа на подрастващите. На второ място, положението се усложнява от наличието на две съпътстващи обстоятелства – оскъдните материални условия, които са резултат на недоразвито производство и нискоквалифициран труд, и свръхконкуренция между завършилите средно и висше образование младежи при усложнени условия за приложение на техния труд и знания. Причините за това състояние на нещата професорът вижда в недоразвитата българска икономика и погрешната образователна система, която не насочва правилно младежта към съответните професии. На тази основа той извежда няколко задачи пред младото поколение:

1. Създаване на приемственост и системност в управлението на държавата, контролирано от обществото и ръководено от най-способните и вдъхновени личности.
2. Възпитание и самовъзпитание на вяра в собствените сили и в творческия гений на нацията.
3. Изграждане на качествена образователна система, която да осигури солидни, а не повърхностни знания, умения и компетентности.
4. Формиране на светогледа на учениците на основата на засилено патриотично и гражданско възпитание.
5. Утвърждаване и стимулиране на стремеж към самовъзпитание и самоусъвършенстване¹⁴⁾.

Събитията след преврата от 9. 09. 1944 г. са трагични за проф. Мишайков. Той е арестуван от репресивните органи на властта и прави опит за самоубийство, а през есента на същата година е отстранен от Университета, което ускорява кончината му през 1945 г.

Изследването на културно-просветните възгледи и образователна политика на проф. Д. Мишайков дава основание за тяхната положителна оценка. Някои от възгледите му за образованието имат своята актуална значимост. За краткото време, в което управлява Просветното ведомство той успява да осъществи приемственост в политиката на този ресор, както и да отмени и коригира някои решения на предшестващите правителства,

чрез което се внася спокойствие в обществения и културно-просветния живот на страната. Реализират се важни реформи в образованието, които съдействат за неговото развитие.

БЕЛЕЖКИ

1. ДВ, бр.187, 20. 8. 1936 – Наредба-закон за даване еднократна помощ за строеж на училища в пограничните околии на Пловдивска област.
2. ДВ, бр. 190, 24. 8. 1936 – Наредба-закон за реалното училище.
3. ДВ, бр. 190, 24. 8. 1936 – Наредба-закон за изменение на наредбата за назначаване и преместване на учителите.
4. ДВ, бр. 199, 4. 9. 1936 – Наредба-закон за изменение на бюджета на МНП за 1936 г.
5. ДВ, бр. 200, бр. 200, 5. 9.1936 – Наредба-закон за висшето търговско училище в гр. Свищов „Д. А. Ценов“.
6. ДВ, бр. 89, 24. 4. 1936 – Наредба-закон за изменение и допълнение на ЗНП относно Музикалната академия, от 1924 г.
7. Днес, бр.213, 17. 10. 1936.
8. ДВ, бр. 218, 1936 – Указ № 67.
9. ДВ, бр. 187, 20. 8. 1936 – Наредба-закон за отменяване на Наредбата-закон за заемане служба от членове на едно семейство в държавни, общински и автономни учреждения.
10. ДВ, бр. 187, 20 . 8. 1936 г. – Наредба-закон за допълнение на Закона за държавните служители.
11. ДВ, бр. 237, 20. 10. 1936 – Наредба-закон за изменение и допълнение бюджета за разходите по МНП за 1936 г.
12. Днес, бр. 127, 6. 7. 1936 г.
13. Днес, бр. 130, 9. 7. 1936 г.
14. Днес, бр. 132, 13. 7. 1936 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Първанова, Р. (2010). *Неизвестни моменти от политическата кариера на проф. Д. Мишайков*. Благоевград: Н. Рилски.
- Спасов, Е. (2014). *Образователната политика на правителствата на Демократическия сговор (1923 – 1931)*. Велико Търново: Фабер.

REFERENCES

- Purvanova, R. (2010). *Neizvestni momenti ot politicheskata kariera na prof. D. Mishaikov*. Blagoevgrad: N. Rilski.

Spasov, E. (2014). *Образователната политика на правителствата на Демократическия съговор (1923 – 1931)*. Veliko Tarnovo: Faber.

PROFESSOR DIMITAR MISHAYKOV'S CULTURAL-EDUCATIONAL VIEWS AND EDUCATIONAL POLICY

Abstract. The article contains analysis of Prof. Dimitar Mishaykov's cultural and educational views, as well as analysis of the major manifestations of his educational policy. Professor Dimitar Mishaykov is one of the distinguished figures in the new Bulgarian history. Having received a solid education in the country and abroad, he established himself as one of the leading university professors and specialists in the field of political economy and statistics. During the 1920s he took part in the government of the country as a member of the parliamentary group of the Democratic Union and as a Minister of Trade, Industry and Labor in the third cabinet of Andrey Lyapchev. In his political activities he stood out as a specialist with his own well-reasoned position. His second participation in the government of the state was as Minister of Education in the second cabinet of Georgi Kyoseivanov. For the short period of heading the Ministry of Education he succeeded to achieve continuity in the policy of that government department, as well as to repeal and correct some decisions of previous governments, thus bringing peace to the public and cultural-educational life of the country. Professor Mishaykov carried out important reforms in education, contributing in its further development. Some of his opinions on culture and education related to youth's patriotic and civic education are still relevant nowadays.

Keywords: cultural and educational views; education policy; Ministry of Education; state-civic education; patriotic education; reforms in education

✉ **Dr. Emil Spasov, Assist. Prof.**

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo – Branch Vratza
Vratza, Bulgaria

E-mail: emilspasov69@abv.bg